

Daşoguz welaýat maliýe-ykdysady orta hünär okuw mekdebi.

Ders:Elektron resminama dolandyryşy.

Ähli hünärleriň 1 ýyl talyplary üçin.

Mugallym: Aýydowa Leýli

1-nji tema: Elektron resminama, elektron resminama dolansygy we sanly hyzmatlar.

(2 sagat)

Umumy okuwyň meýilnamasy:

1.Elektron resminama barada düşünje.

2.Elektron resminama dolansygy we sanly hyzmatlaryň aýratynlyklary.

1.Elektron resminama barada düşünje.

- 1) adresat – gönüden-göni adyna elektron resminama ugradylan fiziki ýa-da ýuridik şahs (ýa-da resminamany alyjy);
- 2) köpugurly «Bir penjire» ulgamy – sanly hyzmatlaryň dürli görnüşleriniň bir ýerde jemlenmegi;
- 3) elektron habar – maglumat-telekommunikasiýa torundan peýdalanylýjy tarapyndan geçirilen ýa-da alnan maglumat;
- 4) elektron maglumat – maglumat tehnologiýalarynda döredilen we sanly görnüşde berlen maglumat;
- 5) elektron maglumat görteriji (mundan beýläk – elektron görteriji) – maglumat tehnologiýalarynyň kömegi bilen maglumaty ýazdyrmak we saklamak üçin niýetlenen maddy görteriji;
- 6) elektron maglumat ulgamy – elektron maglumatlary döretmek, işläp taýýarlamak, ibermek, bermek, almak, saklamak, peýdalanmak, goramak, täzelemek, gözlemek, ýygnamak, ýaýratmak, gabamak we ýok etmek üçin ulanylýan enjamlaryň, programma, programma-enjamlaýyn serişdeleriň, usullaryň we iş amallarynyň jemi;
- 7) elektron resminama – şu Kanunyň maksatlary üçin maglumat tehnologiýalary esasynda elektron görnüşde taýýarlanylýan, özündäki habar elektron maglumat görnüşinde bellenen, elektron maglumat görterijide elektron sanly şekilde berlen, mazmunly we elektron sanly gol arkaly hakykylygy tassyklanylýan resminama;
- 8) elektron resminama dolansygy – maglumat tehnologiýalaryndan we telekommunikasiýa aragatnaşyk ulgamlaryndan peýdalanmak arkaly elektron resminamalary işläp taýýarlamak, ibermek, bermek, almak, saklamak, peýdalanmak, goramak, täzelemek, gözlemek, ýygnamak, ýaýratmak, gabamak we ýok etmek boýunça awtomatlaşdyrylan iş amallarynyň jemi;
- 9) elektron resminama dolansygynda dellal (mundan beýläk –dellal) – elektron resminama dolansygyň gaýry subýektleriniň tabşyrygy boýunça elektron resminamalary we (ýa-da) maglumat habarlaryny iberýän, alýan ýa-da saklaýan, telekommunikasiýa aragatnaşyk serişdelerinden peýdalanylýp, elektron resminama degişli beýleki hyzmatlary edýän fiziki ýa-da ýuridik şahs;

10) elektron resminamany düzüji – elektron tehniki serişdelerden peýdalanyp, elektron resminamany düzen ýa-da elektron resminama onuň adyndan düzülen fiziki ýa-da ýuridik şahs;

11) elektron resminamanyň asyl nusgasy – resminamany tassyklamaga ygtyýarlandyrylan şahsyň elektron sanly goly bilen tassyklanylan, ilkibaşda elektron resminama görnüşinde döredilen we kagyz göterijide deslapky asyl nusgasy bolmadyk resminama;

12) elektron resminamany iberiji – elektron resminamanyň rekwizitlerinde görkezilen we elektron resminamany adresata iberýän fiziki ýa-da ýuridik şahs;

13) elektron resminamanyň bitewüligi – elektron resminamanyň oňa üýtgetmeleriň we (ýa-da) goşmaçalaryň girizilmändigini kesgitleýän häsiýeti;

14) elektron resminamanyň hakykylygy – elektron resminamanyň oňa hakyky elektron sanly gol (elektron sanly gollar) bilen gol çekilendigini kesgitleýän häsiýeti;

15) elektron resminamanyň kagyz göterijidäki nusgasy – elektron sanly gol bilen tassyklanan elektron resminamanyň maglumatyny we rekwizitlerini doly görkezýän hem-de şol resminamany tassyklamaga ygtyýarlyklara eýelik edýän şahs tarapyndan tassyklanylan kagyz göterijidäki resminama;

2. Elektron resminama dolanşygy we sanly hyzmatlaryň aýratynlyklary.

16) elektron sanly gol – elektron sanly goluň şahsy açaryndan peýdalanyp, deslapky maglumatlary belli bir kriptografik özgertmegiň netijesinde alnan we elektron sanly goluň açyk açaryndan peýdalanylýanda, şol maglumatlaryň degişlilikini, hakykylygyny hem-de bitewüligini tassyklamaga mümkinçilik berýän, elektron resminamanyň rekwiziti bolup durýan elektron sanly nyşanlaryň zygiderlilikini;

17) elektron sanly goluň şahsy açary – elektron sanly goluň serişdelerinden peýdalanylýp, elektron sanly goly döretmek üçin niýetlenen elektron sanly nyşanlaryň zygiderlilikini bolup durýan, elektron sanly goly döretmegiň kriptografik algoritminiň diňe gol çekýän şahsa mälum we elýeterli ölçegleri;

18) elektron sanly goluň şahsy açarynyň eýesi – kanuny esasyda elektron sanly goluň açaryna eýelik edýän fiziki ýa-da ýuridik şahs;

19) elektron sanly goluň açyk açary – elektron sanly goly döretmegiň kriptografik algoritminiň elektron sanly nyşanlaryň zygiderlilikini bolup durýan, elektron sanly goluň belli bir şahsy açaryna laýyk gelýän, ähli gyzyklanýan şahslar üçin elýeterli we elektron resminamadaky elektron sanly goluň hakykylygyny tassyklamak üçin niýetlenen ölçegleri;

20) elektron sanly goluň açyk açaryndan peýdalanyjy – elektron sanly goluň açyk açaryndan peýdalanylýan fiziki ýa-da ýuridik şahs;

21) elektron sanly goluň açyk açary üçin bellige alyş şahadatnamasy (sertifikaty) (mundan beýläk – sertifikat) – elektron sanly goluň hakykylygyny barlamak we elektron sanly goluň eýesini barabarlamak üçin şu Kanunyň düzgünlerine laýyklykda, elektron sanly goly bellige alyş we tassyklaýyş merkezi tarapyndan berilýän kagyz göterijidäki resminama ýa-da elektron resminama;

22) elektron sanly goluň hakykylygyny barlamak – elektron sanly gol çekilen elektron habary we gol çeken şahsyň açyk açaryny alan şahsa bu habara gol çeken şahsyň elektron sanly golunyň açyk açaryna laýyk gelýän elektron sanly goluň şahsy açaryndan peýdalanylýp gol çekilendigini ýa-da çekilmändigini we elektron sanly gol döredilenden soň deslapky maglumatlaryň üýtgedilendigini ýa-da üýtgedilmändigini anyklamaga mümkinçilik berýän hereketleriň zygiderlilikini;

23) elektron sanly goluň serişdeleri – Türkmenistanyň sertifikatlaşdyryş ulgamynyň kadalary boýunça berlen laýyklyk sertifikaty ýa-da sertifikaty ykrar etmek hakyndaky şahadatnamasy bolan, olaryň kömegi bilen bir ýa-da birnäçe wezipeler (elektron sanly goly döretmek, elektron sanly goly barlamak, elektron sanly goluň şahsy açaryny ýa-da açyk açaryny döretmek) amala aşyrylýan kriptografik serişdeler;

24) elektron sanly goly bellige alyş we tassyklaýyş merkezi – elektron sanly goluň açyk açarynyň sertifikat öz adyna berlen şahsyň elektron sanly golunyň şahsy açaryna laýyklygyny tassyklamaga, sertifikatlary we yzyna alnan sertifikatlaryň sanawlaryny neşir etmäge, ýaýratmaga, saklamaga bolan hukuk ygtyýarlyklara eýelik edýän, şeýle hem sertifikatyň ygtybarlylygyny tassyklaýan ýuridik şahs;

25) gol çekýän şahs – elektron sanly goluň şahsy açaryna kanuny eýelik edýän we öz adyndan ýa-da özüniň wekilçilik edýän fiziki ýa-da ýuridik şahsnyň adyndan elektron resminamalara elektron sanly goly goýmak üçin ony ulanmaga hukugy bar şahs;

26) kagyz göterijidäki resminamanyň elektron nusgasy – kagyz göterijidäki degişli resminamanyň maglumatyny we rekwizitlerini doly görkezýän we şol resminamany tassyklamaga ygtyýarlylyklara eýelik edýän şahsyň elektron sanly goly bilen tassyklanan elektron resminama;

27) korporatiw maglumat ulgamy – maglumat ulgamynyň gatnaşyjylary kesgitli şahslardan ybarat bolan maglumat ulgamy;

28) sanly hyzmatlar – elektron maglumat ulgamlaryndan, maglumat-telekommunikasiýa torlaryndan we elektron amallardan peýdalanmak arkaly edilýän hyzmatlar;

29) sertifikatyň eýesi – sertifikatda görkezilen elektron sanly goluň açyk açaryna laýyk gelýän elektron sanly goluň şahsy açaryna kanuny eýelik edýän, adyna sertifikat berlen fiziki ýa-da ýuridik şahs;

30) şahsy durmuş barada maglumat (mundan beýläk – şahsy maglumatlar) – elektron, kagyz ýa-da gaýry maddy göterijide berkidilen, bu maglumatlaryň esasynda kesgitlenen ýa-da kesgitlenýän fiziki şahsa degişli bolan islendik maglumatlar;

31) wagt möhüri – elektron sanly gol çekilen elektron maglumatlara ygtyýarly şahs tarapyndan (şol sanda elektron sanly goly bellige alyş we tassyklaýyş merkezi tarapyndan) amala aşyrylýan we onuň elektron sanly goly bilen tassyklanylýan üýtgetmeler girizilende, senäniň we wagtyň bu belgini girizýän şahsyň elektron sanly goly bilen bagly belgilenmesi.

Elektron resminama, elektron resminama dolanyşygy we sanly hyzmatlar hakynda Türkmenistanyň kanunçylygy Türkmenistanyň Konstitusiyasyna esaslanýar we şu Kanundan hem-de Türkmenistanyň beýleki kadalaşdyryjy hukuk namalaryndan ybaratdyr.